Hermann Hesse (1877-1962)

Variaties over een thema van Wilhelm Schäfer

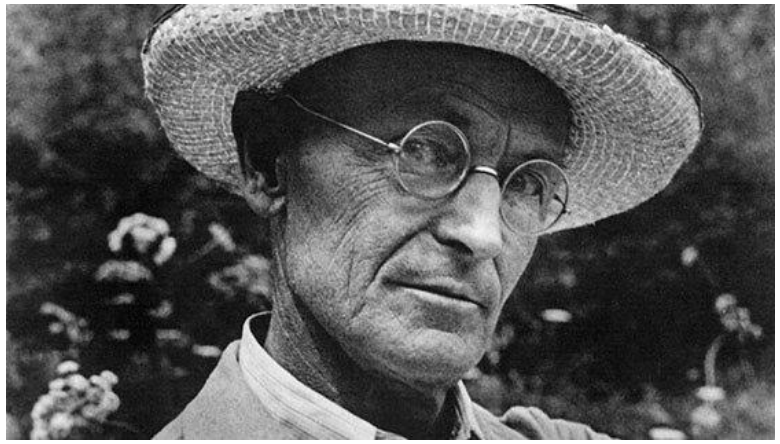

Uit de bundel 'Over literatuur' , Uitg. Aspekt 2007

Meer van Hesse vind je op:

http://www.dirkvandeglind.nl/hermann-hesse.html

Variaties over een thema van Wilhelm Schäfer

Als schilders een schilderij beoordelen, dan zetten ze het niet alleen in een goed licht, gaan ervoor staan, stappen naar achteren en zoeken verschillende standpunten, maar velen van hen draaien het schilderij ook om, hangen het ondersteboven op, de hemel naar beneden, en zijn pas dan tevreden, als het schilderij ook deze proef doorstaat, als zijn kleuren ook dan toepasselijk en magisch in elkaar vloeien.

Zo ben ik altijd voor de waarheid geweest, waarvan ik een grote vriend ben. Een goede, een echte waarheid, zo lijkt het me, moet het verdragen, dat men ze ook omkeert. Wat waar is, daarvan moet het tegendeel ook waar kunnen zijn. Want iedere waarheid is een korte formule voor de blik in de wereld vanuit een bepaalde pool, en er is geen pool zonder tegenpool.

Een door mij zeer gewaardeerde schrijver, Wilhelm Schäfer, zei me enkele jaren geleden een zin over de taak van de schrijver, die hij had gevonden en die later ook in een van zijn boeken werd meegedeeld. De zin maakte indruk op me, hij was zonder twijfel goed en waar en was voortreffelijk gefor-

muleerd, waarin Schäfer een meester is. Lang klonk zijn zin over de schrijver in mij na, ik heb hem eigenlijk nooit meer vergeten, steeds dook hij van tijd tot tijd weer voor me op. Dat doen waarheden niet, waarmee we het absoluut en volledig eens zijn. Die slikt men door en verteert men snel.

De zin luidde zo: "Het is niet de zaak van een schrijver, het eenvoudige belangrijk, maar het belangrijke eenvoudig te zeggen."

Lang en vaak heb ik erover gedacht, waarom ik de fameuze spreuk (die ik ook nu nog bewonder) niet helemaal begreep, waarom ze een rest van leegheid en tegenspraak in mij achter liet. Ik heb van deze zin meer dan honderd keer in gedachtegangen een analyse gemaakt. Het eerste, dat ik vond, was een lichte wanklank, een minuscuul foutje, een heel klein onbeduidend barstje in het heldere kristal van deze zo zuiver omschreven formule. "Het belangrijke eenvoudig zeggen – niet het eenvoudige belangrijk" – dat klonk als een onberispelijk parallellisme en was het toch niet helemaal. Want de betekenis van het woord 'belangrijk' was in de beide zinshelften niet precies, niet haarscherp hetzelfde. Het 'belangrijke', dat de schrijver moet zeggen, was zonder twijfel volkomen eerlijk en ondubbelzinnig bedoeld, 'belangrijk' betekende hier ongeveer zoveel als 'volstrekt waardevol'. Het andere 'belangrijk' echter, in de tegenovergestelde zin, had een bijklank van minachting. Als een schrijver het 'eenvoudige', het blijkbaar onbelangrijke, 'belangrijk' uitspreekt, dan doet hij, in de betekenis van de zin, eigenlijk iets verkeerds, en het 'belangrijke', waarmee zijn doen en laten wordt aangeduid, is eigenlijk gedoe, en dus eigenlijk voor de helft ironisch bedoeld.

Pas merkwaardig laat deed ik dan de eenvoudige poging, de zaak beter te begrijpen, door de zin als proef een keer om

te draaien. Toen stond er: "Het is niet een zaak van de schrijver, het belangrijke eenvoudig, maar het eenvoudige belangrijk te zeggen." En ziedaar, een nieuwe waarheid stond voor me. De omkering verbeterde de zin al formeel, want het woord 'belangrijk' bleef nu in beide zinshelften gelijkwaardig, in plaats van net als eerder onderhands zijn betekenis te wisselen.

En plotseling zag ik, dat voor mij de omkering van Schäfers waarheid nog veel meer waar, nog veel waardevoller was, dan wat hij eigenlijk had gezegd. Nu was alles duidelijk. Natuurlijk bleef Schäfers zin waar en mooi als tevoren – van zijn, van Schäfers pool uit. Vanuit mijn tegenpool echter straalde nu de omgekeerde zin met een geheel nieuwe kracht en warmte.

Schäfer had gezegd, dat het niet de zaak van een schrijver is, een willekeurig en onbelangrijk iets zo voor te dragen, dat het belangrijk lijkt, maar voor zijn beschrijvingen het echt waardevolle en belangrijke te kiezen en het zo eenvoudig mogelijk te zeggen. Mijn omgekeerde zin echter luidde: "Het is niet de zaak van een schrijver, te besluiten, of dit en dat belangrijk en betekenisvol is, zijn zaak is het niet, in zekere zin als voogd voor de latere lezer een keuze uit de wirwar van de wereld te maken en hem alleen het waardevolle, werkelijk belangrijke mee te delen. Neen, integendeel! Het is juist de zaak van een schrijver, in iedere kleinigheid, in ieder niets het eeuwige en het reusachtige te weten en deze schat, dit weten, dat God overal en in ieder ding is, steeds weer te openbaren en mee te delen."

Daarmee had ik een formule voor de betekenis of de opdracht van de schrijver gevonden, die voor mij, vanuit mijn pool, veel waardevoller en echter werd dan de oorspronke-

lijke zin, hoewel ik het ooit ook, mij aanpassend, daarmee eens was. Neen, de schrijver, zoals ik hem in het diepste van mijn innerlijk zie, heeft niet de functie, tussen belangrijke en onbelangrijke dingen op aarde te beslissen. Hij heeft, zoals ik hem zie, juist integendeel de functie, de heilige functie, steeds weer te laten zien, dat 'belangrijkheid' slechts een woord is, dat belangrijkheid voor geen enkel ding op aarde past of hoogstens, dat er geen dingen zijn, die men serieus moet nemen, en andere, die men niet serieus moet nemen. Zeker, Schäfer had dat anders bedoeld. De schrijver, zoals hij hem afwijst, is een man, die door kunst en handigheid uit een niets, dat ook voor hemzelf een niets is, iets blijkbaar imposants maakt, die de dingen tot belangrijkheden opblaast, die kortom toneel speelt. Dit soort schrijver wijs ik ook af. Maar ik ben het met Schäfer niet eens, dat ik aan een grens tussen 'belangrijk' en 'eenvoudig' überhaupt niet geloof.

Vanuit deze gedachte kreeg ik, in de loop van enkele jaren, ook meer inzicht in een fenomeen van de literatuur en de geestesgeschiedenis, die voor mij steeds wat donker en beklemmend was geweest en die door onze leraren en literatuurhistorici nooit tot mijn bevrediging was besproken.

Dit merkwaardige fenomeen is dat van de problematische schrijver enerzijds, de meester van het kleine en de idyllische schrijver anderzijds. Er is een reeks schrijvers, van wie de werken ons geenszins in verrukking brengen, aan wie echter een raadselachtig waas van grootheid en belangrijkheid kleeft, omdat ze reusachtige thema's over de mensheid 'gekozen' en geweldige menselijke problemen behandeld hebben. Anderzijds zijn er zogenaamde kleinere schrijvers, die geen enkele grote, machtige, wereldgeschiedenisachtige gedachte hebben uitgesproken, die zich überhaupt nooit om de afkomst en toekomst van de mensheid met haar problemen

hebben bekommerd, maar er de voorkeur aan gaven, over kleine lotgevallen van liefdes – en vriendschapsgevoelens, over het verdriet over de vergankelijkheid, over landschappen, dieren, zingende vogels en wolken aan de hemel te zingen en te fantaseren, en die door ons zeer gewaardeerd en altijd weer gelezen worden. Men verkeerde steeds in verlegenheid, hoe men deze schrijvers eigenlijk moest indelen en inschatten, deze eenvoudige zielen, die eigenlijk nooit iets overweldigends hadden te zeggen en die wij toch zo waardeerden! Alle Eichendorffen, alle Stifters, al deze schrijvers horen daarbij. – En anderzijds stonden daar in hun duistere beroemdheid de grote problematische schrijvers, de aansnijders van de grote vraagstukken, de Hebbel, de Ibsen (de paar werkelijke, grote schrijversprofeten noem ik niet samen met hen: Dante, Shakespeare, Dostojevski) – daar stonden de zonderlinge reuzen, in hun werken klonken weliswaar de grootste vraagstukken op, maar ze maakten ons, al met al, zo weinig blij.

Wel, die Eichendorffen en Stifters, en zij allen zijn louter schrijvers, die het eenvoudige belangrijk zeggen, omdat ze überhaupt het verschil tussen eenvoudig en belangrijk niet opmerken, omdat ze op een heel ander niveau leven, kijken vanuit een heel andere pool in de wereld. En juist zij, deze idyllische schrijvers, deze eenvoudige en helderogende kinderen van God, voor wie de grashalm tot openbaring werd, juist zij, die we de kleineren noemen, geven ons het beste. Ze leren ons niet een wat maar een hoe. Ze zijn, naast de gedachterijke groten, als goede moeders naast vaders, en hoe vaak hebben we een moeder oneindig veel nodiger dan een vader!

Het doet altijd goed, als je een waarheid hebt omgedraaid. Het doet altijd goed, als je een uur lang je beelden in je innerlijk verkeerd hebt opgehangen. De gedachten komen gemakkelijker, de invallen spelen sneller, gemakkelijker glijdt onze

boot door de stroom van de wereld. Als ik een leraar zou zijn en les zou moeten geven, als ik leerlingen zou hebben, die opstellen moeten maken en dergelijke, dan zou ik hen, die daar zin in hebben, altijd een uur apart nemen en hen zeggen: Kinderen, wat wij jullie leren, is zeer goed. Maar probeer soms, onze regels en waarheden ook eens om te draaien, alleen om te proberen, alleen als spel! Zelfs als je een of ander woord omdraait, letter voor letter, ontstaat vaak een verbazingwekkende bron van lering, plezier en goede invallen.

Er ontstaat namelijk uit zo'n spel de stemming, waarin de etiketten van de dingen vallen en ze nieuw en verrassend tot ons spreken. In zulke stemmingen worden uit het dunne kleurenspel van een oude vensterruit Byzantijnse mozaïeken en uit theeketels stoommachines. En juist deze stemming, deze bereidheid van de ziel, de bekende wereld niet meer te kennen, maar nieuw en betekenisvol te ontdekken, juist deze bereidheid vinden we bij de schrijvers, die over de betekenis van het onbetekenende praten.

(1919)

Wilhelm Schäfer (1868-1952)